

Modernizm ve Bireyselleşme Kıskaçında
Dindar Kürt Kimliği

Mehmet Latif ÇEVİK

ESKİ
YENİ

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1738

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiyeeni

Yayın No | Publication Number: 353

Kitap Adı : Modernizm ve Bireyselleşme Kıskaçında Dindar Kürt Kimliği
Book Title : Religious Kurdish Identity in the Grip of Modernism and Individualism

ISBN : 978-625-5536-66-2

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786255536662

Yazar | Author: Mehmet Latif Çevik | orcid.org/0009-0003-3116-5852

Kurum | Institution: Hakkari Üniversitesi

ROR ID: ror.org/00nddb461

Editor | Editor: Hamdullah Arvas | orcid.org/0000-0003-3710-5618

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 415 (xvi + 399)

Yayın Tarihi | Publication Date: Aralık | December 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: JHBK - Sosyoloji: Din ve inançlar | Sociology: religion & beliefs

BISAC: SOC039000 - Sosyal Bilim / Din Sosyolojisi | Social Science / Sociology of Religion

THEMA: JBFH - Din sosyolojisi | Sociology of religion

LC Classification: BL60 - Sosyoloji ve dinSociology and religion

DEWEY: 306.6 - Dinin toplumsal yönleri | Religious sociology

WoS Category: Sosyoloji | Sociology

WoS Citation Topics Meso: 6.3 - Sosyal Kimlik, Kültür ve Grup Süreçleri | Social Identity, Culture, and Group Processes

WoS Citation Topics Micro: 6.3.23 - Din, Kültür ve Sosyal Kimlik | Religion, Culture, and Social Identity

Scopus Subject Areas: 3321 - Sosyoloji ve Siyasi Bilim | Sociology and Political Science

Atıf Bilgisi | Cite as: Çevik, Mehmet Latif. *Modernizm ve Bireyselleşme Kıskaçında Dindar Kürt Kimliği*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Eskiyeeni, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

AAltındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Modernizm ve Bireyselleşme Kıskaçında
Dindar Kürt Kimliği

Mehmet Latif ÇEVİK

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Dr. Mehmet Latif ÇEVİK

1980'de Bitlis/Tatvan'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Tatvan'da okudu. 2006'da Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2016 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Din Sosyolojisi alanında "Türkiye'de Sosyoloji Çalışmalarında Din Olgusunun Yeri (Hacettepe Üniversitesi Örneği)" başlıklı teziyle yüksek lisansını; 2023'te aynı üniversitenin aynı anabilim dalında "Sosyo-Kültürel Bir İnşa olarak Bireyselleşen Kürt Dindarlığının İmkânı" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Çevik 2007-2012 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imam-hatip olarak görev yaptı. 2013 yılında ÖYP kapsamında Hakkari Üniversitesi'ne araştırma görevlisi olarak atanan Çevik, 2015-2023 yılları arasında görevlendirme ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çalıştı. Eylül 2023 itibariyle Hakkari Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Dr. Mehmet Latif Çevik was born in Tatvan, Bitlis, in 1980. He completed his primary and secondary education in Tatvan and graduated from the Faculty of Theology at Dicle University in 2006. He earned his M.A. in the Sociology of Religion from the Institute of Social Sciences at Ankara University in 2016 with a thesis titled "The Place of Religion in Sociological Studies in Turkey: The Case of Hacettepe University." In 2023, he completed his Ph.D. in the same field and at the same university with a dissertation entitled "The Possibility of Individualizing Kurdish Religiosity as a Socio-Cultural Construction." Between 2007 and 2012, Dr. Çevik served as an imam-preacher at the Presidency of Religious Affairs. In 2013, he was appointed as a research assistant at Hakkari University through the Faculty Development Program (ÖYP). From 2015 to 2023, he worked at the Faculty of Theology, Ankara University, on academic assignment. Since September 2023, he has been serving as an Assistant Professor at Hakkari University.

Kitap Hakkında

Modernizm ve Bireyselleşme Kışkacında

Dindar Kürt Kimliği

Modernizm ve Bireyselleşme Kışkacında Dindar Kürt Kimliği adlı bu çalışma, modernleşme sürecinin dinî ve etnik kimlikler üzerindeki etkisini dindar Kürt birey örneği üzerinden inceleyen sosyolojik bir araştırmadır. Çalışma, modern toplumlarda etnisite, din ve bireyselleşme süreçlerinin iç içe geçişini çözümlenmekte; özellikle Kürt toplumunda dini aidiyetin, etnik bilinçle nasıl yeniden inşa edildiğini sorgulamaktadır. Nitel bir yöntemle, fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde yürütülen araştırmada 28 katılımcı ile mülakatlar yapılmıştır. Bu görüşmelerde dindar Kürt bireylerin Tanrı, peygamber, gelenek, modernlik, laiklik ve siyaset algıları analiz edilmiştir. Araştırma, Kürt kimliğinin yalnızca siyasal ya da kültürel bir olgu olarak değil, aynı zamanda dinî bir anlam sistemiyle iç içe geçmiş bir yapı olarak varlık kazandığını göstermektedir. Modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin etkisiyle birlikte, geleneksel dindarlığın bireyselleşmeye yöneldiği; “etnik dinsel bireycilik” biçiminde yeni bir kimlik formunun ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu durum, dindarlığın toplumsal aidiyetten kişisel inanç alanına doğru kaydığını ve dinin, Kürt bireylerin kimlik dünyasında hem birleştirici hem de dönüştürücü bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, modern toplumda din, etnisite ve kimlik arasındaki ilişkilerin statik değil, sürekli yeniden inşa edilen dinamik süreçler olduğunu savunur. Dindar Kürt kimliği örneği üzerinden yapılan analiz, Türkiye’deki sosyo-kültürel dönüşümün dinî bireyselleşme yönündeki eğilimlerini anlamak açısından özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi; Din; Modernleşme; Sekülerleşme; Kimlik; Bireycilik; Dini Bireycilik; Etnik Dini Bireycilik

About the Book

Religious Kurdish Identity in the Grip of Modernism and Individualism

This study, titled “Religious Kurdish Identity in the Grip of Modernism and Individualism”, is a sociological inquiry into the effects of modernization on religious and ethnic identities through the case of religious Kurds. It examines the interrelation of ethnicity, religion, and individualization in modern societies, with particular focus on how religious affiliation is reconstructed alongside ethnic consciousness within Kurdish society. Employing a qualitative methodology within a phenomenological framework, the research is based on in-depth interviews with 28 participants. These interviews explore devout Kurdish individuals’ perceptions of God, the Prophet, tradition, modernity, secularism, and politics. The findings indicate that Kurdish identity functions not only as a political or cultural construct but also as one deeply intertwined with a religious system of meaning. Under the influence of modernization and secularization, traditional religiosity has transformed toward individualization, giving rise to a new identity form: ethnic religious individualism. This transformation reveals a shift in religiosity from collective belonging to personal belief, positioning religion as both a unifying and transformative force within Kurdish identity. The study concludes that the relationship between religion, ethnicity, and identity in modern society is dynamic rather than static, and that the case of devout Kurdish identity offers a distinctive contribution for understanding the trajectories of religious individualization in Turkey’s socio-cultural transformation.

Keywords: Sociology of Religion; Religion; Modernization; Secularization; Identity; Individualism; Religious Individualism; Ethnic Religious Individualism

*Merhum Babam ve Annem ile
Ođlum Sefa Elhan ve Kızım Nehir'e...*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1
1. Problematik Çerçeve	1
2. Yöntem	8
2.1. Örneklem: Kimler Deneyimledi, Kimler Dinlendi?	15
2.2. Araştırmacının Rolü: Gözlemci mi, Katılımcı mı?	19
2.3. Veri Analizi: Bulguları Okuma Sanatı	22
BİRİNCİ BÖLÜM	
TEORİK TEMELLER: ETNISİTE, DİN ve MİLLİYETÇİLİK	27
1. Etnisite ve Milliyetçilik: Kimliklerin İnşası ve Dönüşümü	28
1.1. Etnisite: Köken, Kültür ve Aidiyetin Anatomisi	29
1.2. Kolektif Hafıza Olarak Milliyetçilik	43
1.3. Din, Etnisite ve Milliyetçilik: Kesişen Sınırlar	62
2. Kimlik: Bireyden Topluma, Toplumdan Siyasete	78
2.1. Kimlik ve Din: İnanç, Aidiyet ve Anlam Arayışı	78
2.2. Sosyolojik Bir Tespit Olarak Kürt Kimliği	90
İKİNCİ BÖLÜM	
MODERNLİK, KÜRTLÜK ve DİN	105
1. Kültürel ve Siyasal Bir Kimlik Olarak Kürtlük	106
1.1. Kürt Kimliği ve Din: Etnik ve İnançsal Kesişmeler	107
1.1.1. Kimlik Algısı: Kendini Tanımlamanın Sınırları	108
1.1.2. Kimlik Bileşenleri olarak Din ve Etnisite	141
2. Modernlik ve Din Tasavvuru	154
2.1. Kürtlük ve Modernlik: Toplumsal Dinamiğin Dinamikleri	155
2.1.1. Din ve Modernlik: Karşıtlık mı? Uzlaşma mı?	165
2.1.2. Gelenek ve Gelenekselcilik: Değişen Dini Algılar	172
2.2. Kürt Dindarlığı ve Bireycilik: Kolektif Hafızadan Kişisel İnançlara	186
2.2.1. Dindar Kürt Bireyciliğinin Temel Dinamikleri	187

2.2.2. Etnik Dini Bireycilik: Kimliklerin İç İçe Geçiři	191
2.3. Dinsel Tasavvur: Tanrı, Peygamber ve Günümüz Algıları	215
2.3.1. Allah-Peygamber Tasavvuru ve Dinsel Özdeşünömler	215
2.3.2. Dindarlığın Görünen Boyutu Olarak İbadetler	232
3. Kürt Siyasal Tahayyülü ve Din	249
3.1. Devlet-Din Anlayışı: Seküler ve Dinsel Paradigmalar	250
3.1.1. Bir Sistem Olarak Laiklik ve Din	251
3.1.2. Demokrasi ve Din: Halkın İradesi, İlahi Buyruklar	263
3.1.3. Siyasal İslam Düşüncesi: Bir Alternatif mi?	272
3.1.4. Siyasal İslam ve Etnik Kimlik İlişkisi	275
3.1.5. Laiklik ve Dindar Kimliğin Sosyal Sınırları	281
3.1.6. Milliyetçilik ve Din: Yeni Bir Yorum Mu?	291
3.2. Siyasal Eğilimler ve Seçmen Davranışı	308
3.2.1 Oy Verme Davranışı	309
3.2.2. Kürt Siyasal Temsilcileri ve Din	314
3.3. Şiddet ve Toplumsal Bütünleşme: Kürt Kimliği Üzerinden Bir Analiz	322
3.3.1. Şiddet ve Terör: Kimlik, Mađduriyet ve Radikalleşme	322
3.3.2. Toplumsal Bütünleşme ve Ümmet Kavramı	329
3.3.3. Ümmet ve Ümmetçilik Algısı	334
3.3.4. Kürt İslamı Kavramına Yönelik Düşünceler	342
SONUÇ	359
KAYNAKÇA	371
DİZİN	397

KISALTMALAR

Bkz./bkz.	: Bakınız
C./c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der./der.	: Derleyen
Ed./ed.	: Editör
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HÜDA PAR	: Hür Dava Partisi
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

ÖN SÖZ

Tarihsel süreç içerisinde tamamen homojen bir toplumun var olmadığı bilinmektedir. Toplumsal yapının bu özelliği moderniteyle birlikte daha belirgin şekilde fark edilmeye başlanmıştır. Etnisite olgusu bu farklılıkların siyasal sorunlarındaki anahtar kavramı olma niteliğini taşımaktadır. Bu yönüyle kavram, sosyal bilimlerin merceği altına girmiştir. Özellikle ulus-devlet ve milliyetçilikle birlikte düşünüldüğünde, etnisite daha önemli hâle gelmekte ve kimliksel inşadaki rolü dikkat çekici biçimde ilgi odağı olmaktadır.

Türkiye söz konusu edildiğinde, toplumsal çeşitlilik açısından, günümüz toplumsal, siyasal değişimlerden önemli derecede etkilenen zengin bir toplumsal yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan etnisite, milliyetçilik ve din konuları; sosyoloji, din sosyolojisi ve daha özelden Türkiye sosyolojisi açısından güncelliğini koruyarak önemli hale gelmektedir. Ancak etnik kimliklerin duygusal öğelerce benimsenip inşa edilmesinin bilimsel yaklaşımla ele alınması, aslında bazı sorunlar içermektedir. Türkiye özelinde, bu sorunların varlığının inkâr edilmeyecek boyutta olduğu da kabul edilebilir bir düşüncedir.

Bu araştırma, etnisite-din ilişkisini ve bu iki olgu çerçevesinde oluşan kimliksel inşa ile, bir açıdan sekülerleşme olarak da yorumlanabilecek bir dinsel bireycilik biçimini konu edinmiştir. Bu minvalde, ilk olarak dinin etnik kimlik oluşumuna katkısı; sonrasında onun etnik inşa ile iç içeliği görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Böylece, bu çalışmaya konu olan kimlik biçiminde, dinin iki yönlü yapısı ortaya konulmuştur. Aynı zamanda, çalışmada etnisitenin süreç içerisinde bu bireycilikte nasıl etkin bir rol üstlendiği ifade edilmiştir. Araştırmada, Türkiye’de son yıllardaki sosyo-politik değişimler/gelişmeler düşünüldüğünde, din-etnisite-sekülerleşme konusunun bireyin zihin dünyasında

nasıl bir anlam sistemiyle yer bulduğu resmedilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, konunun Kürt örneği ile özel hale geldiği de belirtilmelidir. Buradan hareketle, çalışmanın konusu olan sosyo-kültürel bir inşa olarak bireyselleşen Kürt dindarlığı meselesi; hem toplumsal çeşitlilik açısından Türkiye’de kimlik duygularının değişkenliğini anlamakta, hem de benimsenen yöntem biçimiyle bu konuların derinden işlenebilmesine bir örnek kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

Araştırma giriş kısmı haricinde, konuyu iki bölümde ele alacaktır. İlk bölüm, teorik çerçeveyi oluşturmakta ve etnisite, milliyetçilik, din, kimlik kavramlarını ve bunların birbirleriyle ilişkilerini incelemektedir. Bu bölümde ele alınan kavramlar, bir yandan birbirlerine kaynaklık etmeleri açısından işlevsel olmakta; diğer yandan, birbirlerinden bağımsız biçimde varlıklarını sürdürebilen olgular olarak süreçsel bir gelişim gösterdikleri düşünülmektedir. İkinci kısımdaysa, mülakatlar sonucu elde edilen verilerin geniş ve kapsamlı bir analizi sunulacaktır. Bu bölümde, dindar Kürt bireylerin zihin dünyalarında yer alan kimlik anlayışı, dinî tasavvuru ve siyasal tahayyüllerinin ayrıntılı bir betimlemesi yapılacaktır. Böylece hem dindar Kürt bireylerin bilinçlerindeki değişim ve dönüşüm ortaya konacak, hem de etnisite olgusunun bireyselleşme sürecindeki rolünün anlaşılmasına katkı sağlayacak belirli noktalar derinlemesine aktarılacaktır. Bu anlamda, etnik kimliğin bir boyutuyla seküler bir inşa için de itici bir olgu olduğu yorumlarla aktarılacaktır. Sonuç bölümünde ise, somut bir örnek üzerinden elde edilen tüm bu bilgiler ışığında; etnisite, din ve özelleşmiş bir örnek olarak dindar Kürt bireyin nasıl anlaşılması gerektiğine dair çıkarımlarla çalışma sonlandırılacaktır.

Böylesine kapsamlı bir çalışma, elbette birçok kişinin katkılarıyla şekillenmiştir. Bu anlamda, özellikle lisansüstü eğitimim ve doktora tez sürecim boyunca birikimi, karakteri ve dostluğundan çok şeyler öğrendiğim; öğrencisi olmaktan onur duyduğum sevgi-

li hocam, kıymetli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İhsan Toker'e teşekkür ediyorum. Bölüm hocam olan ve tez izleme komitemde de yer alan; böylece hem lisansüstü eğitimime hem de araştırmanın oluşumuna önemli katkılar sunan değerli hocam Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na teşekkür ediyorum. Yine tez izleme komitemde yer alan Sayın Doç. Dr. Muzaffer Tan hocama yakın ilgisi ve katkıları için teşekkür ediyorum. Tez jürimde bulunan, her türlü desteğini esirgemeyen ve çalışmama kıymetli katkılarda bulunan Doç Dr. Ayhan Tek'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tezimi sabırla ve ayrıntılı biçimde okuyarak yalnızca katkı sunmakla kalmayan; sosyolojik bakış açısı ve çalışkanlığıyla ilham veren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Cizreli'ye teşekkürü borç bilirim. Araştırmanın başından itibaren iyi bir dinleyici olarak beni cesaretlendiren ve derin bakışını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu'na teşekkür ederim. Lisansüstü eğitimim boyunca her zaman yanımda olan; ilgisini, yardımını, muhabbetini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Niyazi Akyüz'e; birçok açıdan bana örneklik teşkil eden, çalışmamı dikkatle okuyarak katkı sağlayan ve derin bakış açısıyla yönlendiren çok değerli hocam Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan'a teşekkür ediyorum. Yine tezimi okuyup değerli katkılarını sunan sayın Dr. Öğr. Üyesi Figen Balamir'e teşekkür ediyorum. Yine kendisiyle derin sohbetler edebilmeme izin veren, farklı bakış açısıyla sürekli olarak beni etkileyen ve çalışmamı okuyarak da destek verip katkı sunan kıymetli hocam Prof. Dr. Osman Taştan'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca sürekli olarak yanımda olan, çalışmalarım için desteğini esirgemeyen ve bu araştırmamın son halini almasında yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Doç. Dr. Hamdullah Arvas'a teşekkür ediyorum. Son olarak, bu araştırmanın başından itibaren samimiyetle ve içtenlikle zihin dünyalarını benimle paylaşan çok kıymetli katılımcılara canı gönülden teşekkür ediyorum.

Mehmet Latif ÇEVİK

